

Memòries d'un exili

Carola Fabra, el record sense nostàlgia

Amb gran lucidesa, tot i la seva avançada edat, la filla de Pompeu Fabra, Carola Fabra, ha explicat a EL TEMPS aspectes de l'exili del renovador de la llengua que mai havien estat revelats.

Parlem, per començar, de l'etapa anterior a l'exili. ¿És cert que el seu pare va tenir problemes amb la FAI durant la guerra?

—Nosaltres, quan va esclatar la guerra, érem a Sant Feliu de Codines. Jo no ho sé això que diu, però si l'haguessin perseguit no n'hauríem sabut res. Havíem marxat de Badalona, era on vivíem, perquè cada dues hores bombardejaven i no es podia fer res. El pare era enraonador però per segons quines coses no, hauria preferit no dir res abans que passéssim por. El que sí que deia és que quan anava a Barcelona en cotxe havia vist execucions per part de gent de la FAI. El meu pare els tenia poca consideració, deia que no sabien llegir i explicava que de vegades l'havien parat i, en demanar-li la documentació, la llegien al revés pensant-se que la gent ja es creuria que llegien de debò.

—¿Quina era la relació del seu pare amb la política?

—El meu pare era totalment apolític, ell va ser el fundador de la secció filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Prat de la Riba el va cridar quan era a Bilbao perquè es fes càrrec d'aquesta secció filològica.

—Però l'any 34 l'havien detingut.

—Sí, estàvem dinant a casa tranquil·lament i va aparèixer un guàrdia civil dient «haga el favor de acompanyar-nos». No crec que fos per la seva filiació política sinó perquè va fer el *Diccionari* i això els portava de cap i no ho podien tolerar. Quan el van detenir aquell any també van ser detinguts membres de la Generalitat i del Parlament de Catalunya, però el meu pare és el que van deixar anar primer, al cap de 3 setmanes.

—¿I al començament de la guerra no li van fer res?

—No, només que aquell animalot poca-vergonya que sempre anava borratxo, sí, aquell... ¡Queipo de Llano! parlava per la ràdio i deia «cuando todo esto haya terminado, Pompeyo Fabra y sus obras irán arrastrados por la Rambla». I això, ho deia cada dia. El meu pare es quedava tot parat quan sentia això perquè era completament apolític.

—¿On van passar tot el temps de la guerra?

—A Sant Feliu de Codines mateix, encara que el pare baixava a Barcelona. Fins que un dia que va dir: «hem de marxar», el Franco estava a punt d'entrar a Barcelona. Aleshores va ser quan vam marxar tots amb altres persones, entre elles intel·lectuals.

—¿Estava enfonsat moralment el seu pare en aquell moment?

—Sí que ho devia estar, però no ho va demostrar mai. Se'l veia trist i alguna vegada havia comentat «la meua obra se n'ha anat a passejar». Era molt reservat amb els seus sentiments. El primer lloc on vam arribar a l'exili va ser a El Pertus, un poble molt petit on no hi havia gairebé hotels i recordo que van passar la primera nit asseguts en una cadira d'un cafè amb Rovira i Virgili, Xavier Benguerel, Francesc Trabal i altres persones del món intel·lectual que no em vénen a la memòria.

—¿I l'endemà?

—Vam tenir sort. Pels altaveus van dir que tots els refugiats que tinguessin un ciutadà francès que respongués d'ells, no caldria que anessin al camp de refugiats. Casualment, el meu pare va veure un catedràtic de la Universitat de Montpeller, que era amic seu, i aquest senyor, de qui no recordo el nom, va dir als gendarmes que respo-

nia no sols de la nostra família sinó de tota la col·lectivitat d'intel·lectuals catalans. Era el mes de gener, plovia i portàvem dues nits sencers sense dormir. Va ser molt dur tot plegat.

—*¿Al cap d'un temps van anar a Prada, ¿no?*

—Sí, però després vam estar a Perpinyà, Montpeller i fins i tot a París, per tornar després, ja definitivament, a Prada.

—*A Prada, ¿els va ajudar Pau Casals?*

—¡No res! Pau Casals no donava ni cinc, aquell només esperava que li donessin a ell. ¡Vaja un! Era d'allò més avar. Els refugiats que érem a Prada ens reuníem a casa d'ell cada diumenge i mai, mai va ser capaç de dir «què volen prendre cafè o alguna cosa...» mai... Feia pagar 14.000 F. l'hora de la lliçó de música, clar que només hi anaven americans perquè els francesos no ho podien pagar això. Tocava el violoncel molt bé i prou. El meu pare, que hi parlava sovint, deia que només se li

podia parlar de música i res més, de les altres coses no tenia instrucció de res.

—*¿Amb qui més eren a Prada?*

—El pare de Macià Alavedra, Josep Maria de Sagarra i altres poetes i intel·lectuals que ara no recordo. Amb ells fèiem unes tertúlies força divertides. Dins de la desgràcia rèiem molt, ja que la majoria tenien un excel·lent sentit de l'humor.

—*¿I el seu pare quina activitat tenia?*

—Bé, ell aleshores ja era un home gran, però estava preparant una gramà-

La Llibreria
de la Generalitat
de Catalunya

ESPAI PER CONÈIXER

Un espai important per a Catalunya.

Al centre de Barcelona.

Obert a tot el món.

Per conèixer totes les publicacions de la Generalitat —llibres, catàlegs, Diari Oficial (DOGC), cartells, etc— i les publicacions d'organismes internacionals com l'ONU, la UNESCO, etc.

Ofereix tots els serveis relacionats amb el DOGC:

venda d'exemplars,
contractació
d'anuncis, etc.

Disposa de servei de
video i bancs de
dades informatitzats
tant del DOGC com
de publicacions.

Horari Llibreria:

De dilluns a dissabte, de 9 a 14.30
i de 15.30 a 20 hores

Horari contractació d'anuncis:

De dilluns a divendres de 9 a 13 hores

Adreça:

Rambla dels Estudis, 118 (Palau Moja)
08002 Barcelona
Tels 302 68 35 · 302 64 62

I posa al vostre abast més
de 800 títols.

El volum editorial de la
nostra institució requeria un
espai funcional propi.

Ara en té un a mida:
la Llibreria de la

Generalitat de Catalunya. Veniu a conèixer-la.

Generalitat de Catalunya

Llibreria

«A Montpeller hi vam estar dos anys i mig, però no ens vam poder quedar a causa de la guerra mundial».

DOMENECH UMBELI

tica francesa-catalana i una d'anglesa-catalana. Ara, allà a Prada no ho podia fer perquè no hi havia cap biblioteca per a consultar ni res i ens vam traslladar a Montpeller cap a l'any 40... em penso, noi, ¡aquestes dates!

—*No s'hi capfiqui, amb les dates.*

—Al meu pare li agradava Montpeller per l'ambient intel·lectual, la universitat, els estudiants, etc. Ens hi vam estar dos anys i mig, però no ens vam poder quedar a causa de la guerra mundial. Quan va esclatar la guerra, van tancar els mercats i vam passar uns dies menjant pa i aigua, un pa que semblava xiclet. Aleshores vam tornar a Prada definitivament.

—*¿Tenia el seu pare amics de debò a l'exili?*

—Sí, recordo que el Sagarra li va haver de regalar un diccionari perquè no en tenia. Se l'havia deixat a Badalona i allà li van cremar tota la biblioteca. Els veïns m'ho van explicar quan vaig tornar. Aquells animalots de militars no ho van fer discretament, sinó que ho van traure al mig del carrer i allí ho van cremar públicament. Un militarot

d'aquests anava cridant «Abajo la inteligencia». Encara sort que el meu pare no ho va arribar a saber mai això, sempre deia que l'Ajuntament de Badalona li guardaria els llibres.

—*¿I París?*

—Ah sí, durant l'estada a Montpeller vam anar a viure a París perquè el meu pare havia dit: «Vull acabar la meua vida a París». Estava enamorat d'aquella ciutat. Però ens hi vam estar molt poc perquè van entrar els alemanys. Nosaltres no teníem por dels alemanys, sinó que el meu pare no tenia els documents en regla i no sabíem ben bé com se les gastaven.

—*¿Com van viure l'ocupació?*

—Al meu pare una vegada el van detenir els alemanys. Va ser un dia que havia anat a Perpinyà a veure la meua germana i els néts. Quan tornava en el tren, al vespre, estava assegut i, fixi's bé, llegint un diari alemany, quan se li van acostar uns oficials i el van portar a una caserna. Allà el van interrogar una hora i mitja fins que a un dels oficials se li va acudir de demanar-li quina nacionalitat tenia; quan va dir que

era espanyol, el van deixar anar de seguida. Tot i així, mira que arribaven a ser bèsties aquells alemanys; van traure tota la premsa en francès dels quioscos i només n'hi havia d'alemanya.

—*¿Quantes llengües parlava el seu pare?*

—A part del català i el castellà, també parlava el francès, l'anglès, l'alemany, l'italià, el romanès i el rus l'entenia. Quan el van fer doctor honoris causa per la Universitat de Tolosa, el meu pare va fer un discurs i jo, que hi era, vaig sentir una conversa de dos catedràtics, un d'ells no es creia que no fos francès el meu pare, l'altre li anava dient «mais oui, mais oui...», de la perfecció amb què parlava. Jo de vegades, en broma, li deia: «Ets un monstre, però intel·lectual». Tot ho sabia, era un superdotat.

—*En aquests anys difícils, ¿què és el que els va fer tirar endavant?*

—Al meu pare, sempre el treball. Tenia els encàrrecs de les gramàtiques i va dir que les acabaria. Ell era molt formal amb això. Ara, ell tenia un gran disgust amb tots aquells esdeveniments

i encara que no ho manifestés, la meua mare, que era molt llesta, ja ho veia que estava molt amoïnada.

—*Ell no es va ensorrar, però.*

—Això no. Ell continuava ferm endavant fent un diccionari de la llengua catalana que no va poder acabar. Mai va estar malalt i va morir d'un infart un dia de Nadal. Jo crec que la mort de la meua germana sí que el va ensorrar de debò. Va morir onze mesos després d'aquest fet. A casa, que jo recordi, mai ningú havia estat malalt.

—*Quan ja es van instal·lar a Prada definitivament, ¿d'on obtenien els ingressos per a viure?*

—Primer rebíem diners de Mèxic, després d'un premi que li havia atorgat el govern francès al meu pare junt amb altres persones de tot Europa que ara no recordo de què era. En tot cas era un premi quantios. A part, un oncle nostre, molt ric, es va portar molt bé.

—*¿Es relacionava amb la gent de Prada, el seu pare?*

—Sí, ell era molt senzill i igual parlava amb l'escombriaire com amb el més important del poble. A més, allà, la gent eren catalans igual que nosaltres tot i que parlaven un català molt graciós ple de francesades, que de primer no s'entenia però una vegada acostumat era molt fàcil.

—*¿No hi havia gent que només parlava francès?*

—Sí, els més rics, però aquests fan el bèstia a tot arreu, igual que aquí algunes persones es van passar al castellà «porque hacía más fino». L'únic que fan és el ridícul perquè mai arriben a parlar la llengua com els francesos o castellans que la tenen com a pròpia. El meu pare sempre deia que el francès era una llengua molt bonica.

—*¿Quin futur li veia a la llengua catalana amb tot el que estava passant?*

—Ho veia molt negre, deia que el català moriria. Tot i així, confiava molt en el seu amic Joan Coromines, que l'havia ajudat en el diccionari.

—*Quan sentien parlar de les execucions de Carles Rahola o Lluís Companys, ¿quins comentaris es feien a casa?*

—El de Carles Rahola al meu pare li va saber molt de greu i deia que era obra de salvatges i no de persones.

—*¿I Companys?*

—(silenci) No hi tenia massa... No el va considerar mai de prou categoria per a ser president de la Generalitat, deia que no tenia cultura i quan va saber de l'execució, va dir: «Mai hauria dit que Catalunya anés tan avall i Companys tan amunt».

—*¿Sap si el règim de Franco va demanar als francesos que portessin el seu pare a Espanya?*

—Que jo sàpiga no. És més, Franco es va anar a entrevistar amb el general Pétain i les autoritats dels pobles on hi havia exiliats els van detenir 48 hores perquè no hi hagués cap atemptat; al meu pare ni això li van fer, clar que ja tenia més de 70 anys.

—*¿Es va pensar que no tornaria amb vida a Catalunya?*

—Sempre ho havia dit, que moriria a l'exili... Veia que el franquisme anava per a llarg.

—*¿No es preocupava per la política aleshores?*

—Sempre deia que els polítics eren gent estranya. El meu pare era completament apolític.

—*No sé si això és possible. En tot cas, d'alguna manera s'havia de definir.*

—Bé, ell era d'esquerres i tenia un sentiment catalanista. Sempre ens deia: «És curiós que jo sigui d'esquerres i que tots els meus amics íntims siguin de dretes». Sagarra era un dels seus millors amics, tot i que era un gran renegaire i això al meu pare no li agradava. Li deia: «Sembla mentida tan noble com ets que parlis d'aquesta manera».

—*¿Quina Catalunya volia el seu pare, una Catalunya autònoma, federada, independent?*

—Sempre deia que això seria impossible perquè els castellans no ho tolerarien. Sempre deia: «Som uns desgraciats, els catalans». Ell enyorava molt Catalunya, i la mare i jo li deïem: «Tots els sacrificis que has fet per Catalunya, no te'ls agrairan mai els catalans».

—*Va haver-hi més d'un homenatge al renovador de la llengua catalana a l'exili, ¿com s'ho prenia ell?*

—No li agradava fer d'estrella, estava tan convençut que ho era que no trobava necessari que li ho diguessin els altres.

Albert Punsola

